TARIX TA‘LIMINI O‘QITISHNING INTERAKTIV USLUBLARI VA O‘ZIGA XOS TEXNOLOGIYALARI

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti talablari
Suyunov Asliddin Ravshanovich
e-mail: aslid0908@gmail.com
Boboniyozov Sardor Xolmo‘min o‘g‘li
e-mail:@begzodboboniezovgmail.com

Annotatsiya: Darsning qiziq va o‘ziga xos bo‘lishi albatta pedagog mahorati pedagogik texnologiyalarga bo‘g‘liqdir. Ushbu maqolada tarix ta‘limini o‘qitishining texnologiyalari, interaktiv uslub va uning qo‘llanilishi, shuningdek, pedagogik texnologiyalardan foydalanish jarayoni, uni tashkil qilish va o‘rgatish uslublari haqida batafsil ma’lumotlar berilgan.

Kalit so‘z: interaktiv uslub, muhokama-munozara, FSMU, aqliy hujum, “Skarabey”, pirbord texnikasi, bumerang texnologiyasi.

O`qitishning interaktiv uslublari deyilganda birinchi navbatda talabaning o`quv jarayonini faol ishtirokchisiga aylantirishga qaratilgan innovatsion pedagogik uslublar majmui va texnik vositalar tizimi tushuniladi. Interaktiv uslubdagi mashg’ulotda talaba berilayotgan ma`lumotlarni tinglashi, o`qishi, ko`rishi, yozib borishi, mavzu bo`yicha savollar berishi, o`z fikrini erkin bayon etishi, amaliy topshiriqlarni bajarishi va o`zining hayotiy tajribasi bilan bog’lab, mavzu bo`yicha nazariy bilim va amaliy ko`nikmalar hosil qilishi lozim. Quyida o`qitishning interaktiv uslublarini ayrimlari to`g’risida ma`lumotlar keltiramiz: [1]

Muhokama-munozara. Bu interaktiv o`qitishning eng keng tarqalgan usuli hisoblanadi va talabalarning ushbu mavzu bo`yicha turli xil bilim darajasi va tajribalari

[1] N.I. Xasanova, P.O. Normamatova “Tarix o‘qitish metodikasi” Toshkent-2024Бернадский В.Н. Методи преподаванийа истории в старших классах – М.

asosida o`rganiladigan masalaga qanday yondoshishi ko`zdatutiladi. Bunda o`qituvchi muhokama uchun muammoli savolni yoki hayotdagi aniq bir vaziyatni belgilab, o`rtaga tashlaydi. Talabalarni esa mavzudan chetga chiqishlariga yoki ayrim faol talabalarni etakchi bo`lib, faqat ular fikr bildirishlariga yo`l qo`ymaydi, mumkin qadar barcha talabalarning faol ishtirok etishlariga ahamiyat beradi, talabalarni bir-birini fikrlariga hurmatsizlik bilan qarashlariga yo`l qo`ymaydi. Muhokama oxirida o`qituvchi fikrlarni umumlashtirib, o`z fikrini nazariy va amaliy isbotlab bayon etadi. Jamoaviy muhokama yoki muammolar ro‘yxatini tuzish.[2] Talabalarga biror-bir masala, muammo yoki mavzu doirasidagi aniq bir vaziyat ustida o`ylab, ulardan muhokama qilish uchun g’oyalar, takliflar ro‘yxatini tuzish talab etiladi.Ushbu uslubda muammoni o`qituvchi emas, balki talabalar o`ylab topadi. Masalan: “Ishlab chiqarishdagi baxtsiz hodisalarni oldini olishga nimalar to`sqinlik qilmoqda?”. Talabalardan real hayotda, ishlab chiqarishda baxtsiz hodisalarni oldini olishga to`sqinlik qilayotgan masalalar va muammolar ro‘yxatini tuzish talab etiladi. Vaziyatni o`rganish, tahlil qilish. Bunda mavzuning ayrim masalalariga bog’liq aniq hayotiy vaziyatlar o`rtaga tashlanadi. Talabalardan ushbu vaziyatdan qanday chiqish yo`llari ustida o`ylash va o`z fikrlarini bayon etish so`raladi. Masalan, “Elektr xavfsizligi” mavzusi o`tilayotganda, shunday vaziyat o`rtaga tashlanishi mumkin: Talabalar ikki (yoki bir necha) guruhlrga bo`linadi. O`qituvchi tomonidan umumiy muammo belgilab beriladi.Talabalar ushbu muammoni hal qilish bo`yicha o`z yo`nalishlarini belgilab olishadi. Vaqtni tejash maqsadida o`qituvchi har bir guruhga ushbu muammodan chiqishning yo`nalishini ham ko`rsatib berishi mumkin. Har bir guruh muammoni hal qilish bo`yicha o`z yo`nalishini himoya qiladi. Bahs oxirida o`qituvchi muammo yechimlari bo`yicha ikkala guruh fikrlarini umumlashtirib, talabalar ishtirokida xulosalaydi. Tanqidiy fikrlash. Dars bahs-munozara shaklida tashkil etiladi. Talabalarga muammoli savol beriladi va har bir talabaning ushbu savol bo`yicha mustaqil fikri tinglanadi. Bunda talabalarda mavzuni o`zlashtirishlari bilan bir qatorda:

[2] N.I. Xasanova, P.O. Normamatova “Tarix o‘qitish metodikasi” Toshkent-2024

- o`z fikrini erkin bayon qilish;
- boshqalar fikrini tinglash va o`rganish;
- boshqa kishi fikriga befarqlik bilan qaramaslik;
- o`z fikri bilan boshqalar fikrini taqqoslash;
- muammo bo`yicha to`g'ri echim (qaror) qabul qilishkabi hislarshakllanadi.

Tanqidiy fikrlash uslubining so`ngi bosqichida talabalar tomonidan bildirilgan turlicha fikrlar qaytadan baholanadi va mutonosiblik aniqlanadi. Rolli o`yinlar. Faol talabalar tanlab olinadi va ularga mavzuga oid hayotiy vaziyatlarda rol o`ynash talab etiladi. Bu uslubda o`qitish jarayoni uch bosqichda,ya`ni vaziyat bo`yicha rol o`ynash, vaziyatni kuzatish, vaziyatni tahlil qilish va o`z yechimini qabul qilish asosida amalga oshiriladi. Rolli o`yin uchun mavzu tanlashda ishlab chiqarishda talaba duch kelishi mumkin bo`lgan vaziyatlar olinadi. Rol orqali talaba o`zining kelajakdagi faoliyatini ko`z oldiga keltiradi. Ush bu uslub mashg'ulot davomida o`zgaruvchan bo`lishi kerak. O`qituvchi mashg'ulot davomida savol berib, holatni o`zgartirishi mumkin. Natija-qisqa vaqtda samaralio`zlashtirishga erishish talab etiladi. Rolli o`yinlarda talabalar quyidagi bilim, uquv va ko`nikmalarga egabo`lishi mumkin:

- ishlab chiqarish bilan bog'liq masalalar ustida amaliy muloqat qilish,tajribasini ortdirish;
- jamoadagi bir xodim xarakterini yoki fikrini boshqa kishiga ta`siretishinianglash;
- vaziyatlar bo`yicha mustaqil qaror qabul qilish va o`z fikrini bayonetabilish;
- vaziyatni tahlil qila olish;
- vaziyatdan chiqish rejasini va strategiyasini ishlab chiqishni bilish.

Aqliy hujum. Aqliy hujum uslubini birinchi bo`lib bundan bir necha o`nyillar oldin F.Osborn Aleks reklamasi orqali Batter, Barton, Dastin va Osborn firmalarida qo`llagan. Keyinchalik ushbu uslubdan yirik xalqaro korporatsiyalar ham foydalana boshlashgan. Hozirgi kunda ko`pgina rivojlangan davlatlarda,ushbu uslub ma`muriy boshqarishda va nodavlat tashkilotlarda oddiy odatiy holga aylandi. Respublikamizdagi ta`lim muassasalarida ushbu uslubdan 2000-yillardan boshlab

foydalanila boshlandi. Ushbu uslubning mohiyati juda oddiy. Talabalar mavzuga oid muammoli savol yoki masala bilan tanishtiriladi. Masala bo`yicha talabalar o`z g'oya va fikrlarini bildirishlari uchun aniq vaqt ajratiladi, masalan: 10 minut ichida bildirilgan barcha g'oyalar va fikrlar yozib boriladi.Bildirilayotgan g'oyalar baholanmaydi, auditoriyada shovqin bo`lishiga, ayrim talabalaraning boshqa talaba fikri ustidan kulishi yoki uni baholashiga ruxsat berilmaydi. Dastlabki maqsad-son! G'oya qancha ko`p bo`lsa shuncha yaxshi.Alohida faol talabalarning yetakchilik qilishlariga, ya`ni faqat bir necha talaba fikr bildirishlariga yo`l qo`yilmaydi. Mumkin qadar barcha talabalar fikrini bayon etishlariga imkoniyat yaratiladi. Vaqt tugagach talabalarga ekranda yozilganbarcha fikrlarni o`qib, mushohada qilishlariga vaqt ajratiladi. Keyin o`qituvchi yordamida barcha g'oyalar guruhlarga bo`linadi va ular tahlil qilinib, eng maqbul variant tanlab olinadi. [3]

FSMU texnologiyasi. Ushbu texnologiya tinglovchilarni o`z fikrlarini himoya qilishga, erkin fikrlash va o`z fikriga boshqalarni ishontirishga, ochiq-oshkora bahslashishga, egallagan bilimlarni tahlil qilishi, ularni qay darajada egallaganligini baholashga hamda tinglovchilarni bahslashish madaniyatiga o`rgatadi. Ushbu texnologiya tinglovchilarga qog'ozga o`z fikrlarini aniq va qisqa holatda ifoda etib, tasdiqlovchi dalillar yoki inkor etuvchi fikrlarini bayon etish tartibida amalga oshiriladi [4]

F – fikringizni bayon eting.

S - fikringiz bayoniga sabab ko`rsating.

M- ko`rsatilgan sababni tushuntiruvchi misol keltiring.

U - fikringizni umumlashtiring.

[3] N.I. Xasanova, P.O. Normamatova "Tarix o'qitish metodikasi" Toshkent-2024Бернадский В.Н. Методи преподаванийа истории в старших классах – М.

[4] Ishmuhamedov R., Abduqodirov A., Pardaev A. Ta'limda pedagogik texnologiyalar. – Toshkent: Iste'dod, 2008.

FSMU texnologiyasida mavzu bo`yicha savol qo`yiladi. Talabalarga FSMU texnologiyasining mohiti va ularning vazifasi tushuntiriladi. Topshiriqni bajarish uchun aniq vaqt belgilaydi, masalan 15-20 minut. Topshiriqni har bir talaba shaxsan bajarishi talab etiladi. Talabalar faoliyatini kuzatadi, ularning savollariga javob berib boradi, yo`naltiradi, maslahatlar beradi. Kuzatuv davrida to`g'ri qaror yoki fikr yozayotgan talabalarni aniqlaydi. Javoblarni yig'ib olib,kuzatuv davrida nisbatan to`g'ri deb topilgan talabalarning fikrlarini o`qiydi, qo`shimchalar kiritib, savol bo`yicha to`liq ma`lumot beradi. Ushbu texnologiya munozarali masalalarni hal etishda, bahs-munozaralar o`tkazishda yoki o`quv-seminari yakunida (tinglovchilarning o`quv-seminari haqidagi fikrlarni bilish maqsadida ) yoki o`quv rejasi asosida biron bo`limo`rganibbo`lingachqo`llanilishi mumkin.

"Bumerang" texnologiyasi. Mazkur texnologiyada talabalarga turli xil ko`rinishdagi (ochiq, yopiq, ko`ndalang) savollar beriladi. Talabalarda tanqidiy fikrlash, mantiqni shakllantirishga imkoniyat yaratadi, o`z g'oya vafikrlarini og'zaki yoki yozma shakllarda bayon etish qobiliyatlarini shakllantiradi. Ochiq savollar muomala, so`zlashuvni davom etdirishga imkon beradi. Ularga qisqa,bir xil javob berish mumkin emas. Yopiq savollar oldindan "ha" yoki "yo`q" usulidagi to`g'ri, qisqa javoblarni berishni ko`zda tutadi. Ko`ndalang savollar bir-biriga guruhlab beriluvchi qisqa savollardan iborat bo`lib, bu o`ziga xos axborotlar izlash hamda dalillarni aniqlashtirish, boshqalar fikrini aniqlash va muayan qarorlar qabul qilishga imkoniyat yaratadi. Ko`ndalang so`roq paytida munozaraga kirishilmaydi. Mazkur texnologiya bir mashg'ulot davomida o`quv materialini chuqur va yaxlit holatda o`rganish, ijodiy tushunib etish, erkin egallashga yo`naltirilgan. Insert jadvali. [5]Talabalarda ma`ruzalar va mustaqil ta`lim jarayonida olgan bilimlari asosida nazariy ma`lumotlarni tizimlashtirishni, uni tasdiqlash,aniqlashtirish yoki rad qilish, qabul qilinayotgan ma`lumotlarning tushunarligini nazorat qilish, avval egallagan bilimlarini yangisi bilan bog'lash qobiliyatlarini shakllantiradi. Shu sababli, ushbu uslub mavzu bo`yicha

[5] N.I. Xasanova, P.O. Normamatova "Tarix o'qitish metodikasi" Toshkent-2024

rejadagi mashg'ulotlar o`zlashtirilgach, talabalar mavzuga oid bilim va ko`nikmalarga ega bo`lgach qo`llaniladi. O`qituvchi mavzuning aniq mazmun va mohiyatini yoritib beradi va dars yakunida talabalarga ushbu mavzu bo`yicha "Insert" jadvali asosida uyda mustaqil ishlashlari uchun topshiriq beradi. Talabalar ushbu jadval asosida darsda olgan bilimlarini o`z bilimlari, real hayotiy tajribalari bilan taqqoslaydi, mavzu bo`yicha mustaqil ishlab, yangi ma`lumotlar oladi, ularni matnda qo`yilgan belgilar asosida jadvalga kiritadi.

"Skarabey" texnologiyasi. O`qitishning interaktiv texnologiyalaridan biri bo`lib, undan o`quv materiallarini o`rganishning turli bosqichlarida foydalanish mumkin. Bu texnologiyada talabalar tajribasidan foydalaniladi, reflektiv kuzatishni amalga oshiradi, faol ijodiy izlash va fikriy tajriba o`tkazish imkoniyatini yaratadi. Ushbu texnologiya quyidagi ketma-ketlik asosida amalga oshiriladi:

- dastlab o`quv mavzusining mohiyati, tuzilishi va mazmuni "aqliy hujum" texnologiyasi asosida belgilanadi;

- mavzu bo`yicha o`rganiladigan savollar o`rtasidagi aloqalar, bog'liqlik,asosiy tushunchalar aniqlanadi;

- mavzuning har bir savoli chu qurroq o`rganiladi, mavzubo`yichatalabalarda yangi g'oyalar paydo bo`lishiga imkoniyat yaratiladi.

- O`qituvchi mavzuni yakunlab, olingan bilimlarni mustahkamlaydi.

BBXB (bilaman, bilishni xohlayman, bilib oldim) texnikasini). Ushbu texnologiyada har bir talabaga shaxsiy topshiriq berilishi mumkin. Topshiriq muayan mavzu bo`yicha savollar tarzida beriladi.. Talaba ushbu savollar bo`yicha nimalarni bilishini, bilishni xohlashini va mashg'ulot davomida nimalarni qo`shimcha ravishda bilib olganligini BBXB jadvaliga yozadi. Bunda tayanch iboralar o`qituvchi tomonidan berilishi ham mumkin.

"Veer" texnologiyasi. Murakkab, muammo xarakterdagi mavzularni o`rganishda qo`llaniladi. Bu texnologiyada mavzu bo`yicha dastlab to`liq va qisqa ma`lumot beriladi. Keyin mavzu bo`yicha asosiy muammoli savollar ajratilib, alohida kichik guruhlarda muhokama etiladi, ya`ni muammoning ijobiy va salbiy tomonlari,

afzallik va kamchiliklari, foyda va zararlari aniqlanadi. Bu interaktiv texnologiya tanqidiy, tahliliy, aniq mantiqiy fikrlashni shakllantrib, talabalarga o`z fikrlarini og'zaki yoki yozma bayon etishlariga, himoya qilishlarigas haroit yaratadi. "Veer" texnologiyasi yordamida mavzuning alohida savollari bo`yicha kichik guruhlarning, har bir talabaning faol ishtirok etishi ta`minlanadi va ularning ushbu savol bo`yicha bilimlari baholanadi.

Pirbord texnikasi. Pirbord inglizcha Pin- mahkamlash, board-doskaso`zidan olingan bo`lib, muammoni hal qilishga oid fikrlarni tizimlashtirib,guruhlashni amalga oshirish, jamoa tarzda yoki yagona holda qarama-qarshi fikrlarni shakllantirishga imkon yaratadi. Dastlab o`qituvchi muammoli savolni o`rtaga tashlaydi va talabalardan o`z fikrlarini bayon etishni so`raydi. To`g'ridan to`g'ri yoki ommaviy aqliy hujumning boshlanishini tashkil etadi. Faol talabalar rag'batlantiriladi. Keyin fikrlar tahlil qilinib, muhokama qilinadi, baholanadi va eng samarali fikr tanlanadi. Ushbu tayanch xulosaviy fikr alohida qog'ozlarga va doskaga yoziladi (mahkamlanadi). Ushbu texnologiyada muammoli savol bo`yicha barcha fikrlar jamlangach, guruh namoyandalari doskaga chiqadilar va maslahatlashgan holda:

- xato yoki takrorlanayotgan fikrlar olib tashlanadi;
- bahsli fikrlarga aniqlik kiritiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. N.I. Xasanova, P.O. Normamatova "Tarix o'qitish metodikasi" Toshkent-2024
2. Бернадский В.Н. Методи преподаванийа истории в старших классах – М.
3. Toshpulatov T., Gafforov Ya. Tarix o'qitish metodikasi. – T.: Universitet, 1999.
4. Golish L.V., Xashimova D.P. Ta'lim jarayonida interfaol ta'lim uslublari va zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish. – Toshkent: TDIU, Iqtisodiyot. 2013
5. Bhuvan Garg. Teaching of history (Tarixni o'qitish). India. New Delhi. Rajat publications, 2007

6. Ishmuhamedov R., Abduqodirov A., Pardaev A. Ta'limda pedagogik texnologiyalar. – Toshkent: Iste'dod, 2008.
7. Ishmuhamedov R. O'quv jarayonida interfaol uslublar va pedagogik texnologiyalarni qo'llash uslubiyati. - Toshkent: RBIMM, 2008
8. Azizxodjaeva N. Pedagogik texnologiya va pedagogik mahorat – Toshkent, 2006.